

39. Юнг К.Г. Душа и земля // Юнг К.Г. Проблемы души нашего времени. – М., 1993. – С. 134-157.
40. Якимчук Б.А. Образ в структурі творчої діяльності / Б.А. Якимчук [Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України]. – К.: Міжнар. фін. агенція, 1998. – 16, [1] с.
41. Яковенко І.В. Творчість Фленнері О'Коннор: архетип та «літературна теологія»: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.04. «Література зарубіжних країн» / І.В. Яковенко. – К., 2003. – 20 с.

The article presents the poetics of dual and triple images of water, fire, earth and air first elements in rondels by M.Borovko, N.Gorishna, M.Yogansen, A.Mojsijenko and P.Polischuk. The features of systems functioning of the lexical facilities and grammatical-syntactic units are shown. The study described the principles of lexical and syntactic units connection and their combinations in a difficult figurative construction.

Key words: rondel, difficult figurative construction, linguistic-expressive facilities.

ПРОБЛЕМИ КАТЕГОРІЙНОЇ МОРФОЛОГІЇ ТА МОРФОЛОГІЧНОГО ОСВОЄННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

А. Ю. Габай

АНАЛІТИЧНІ ПРИСЛІВНИКИ З ЦІЛЬОВОЮ СЕМАНТИКОЮ ЯК ВИРАЗНИКИ СИНТАКСИЧНОЇ АДВЕРБІАЛІЗАЦІЇ

У статті проаналізовано аналітичні прислівники синтаксичного ступеня адвербіалізації з цільовою семантикою у сучасній українській мові, на тлі транспозиційних особливостей розмежовано домінантні та периферійні прийменниково-відмінкові форми зі значенням мети, з'ясовано особливості граматичної експлікації та лексичного наповнення конструкцій у прислівниковій позиції.

Ключові слова: синтаксична адвербіалізація, прийменниково-відмінкова форма, відмінок, цільова семантика.

Логічні прийменники становлять особливий семантичний тип прийменників. Подібно до просторових і темпоральних, вони протиставляються за семантичною ознакою контактність – дистантність, яка модифікується в них в ознаку одночасності – різночасності [4, с.340].

Цільове значення, або значення мети, є одним із центральних у системі логічних прийменників. Дослідниця категорії причини Л.Дубовик зауважує, що причинові зв'язки характерні для світу природи, а світу людини притаманні цільові, оскільки причина асоціюється з ненормативними явищами й негативною оцінкою, а мета – з позитивними подіями й оцінкою. Мета пов'язана з активною дією; незрозумілість дії людина співвідносить з невиявленням її мети. Значення причини і мети пов'язані онтологічно, оскільки бажання досягти мети постає причиною дії [5, с.34].

В.Лещенко вважає, що цільові відношення є важливим складником широкої семантичної категорії (і відповідного функціонально-семантичного поля) зумовленості [9, с.104].

На думку З.Іваненко, прийменникові конструкції мети в сучасній українській мові – одне з мікрополів у складній системі макрополя обставинного значення. Мікрополе мети у свою чергу об'єднує два семантико-синтаксичних ряди, або підмікрополя. Кожен із цих рядів у межах цільових відношень відтворює специфічні відтінки, зумовлені лексичним наповненням прийменникових конструкцій. Перший семантико-синтаксичний ряд становлять моделі з прийменниками *для, на, до, в, під, з метою*, що виражають відношення власне-мети або призначення дії чи об'єкта. До другого ряду належать конструкції з прийменниками *для, задля, заради, ради, про, в ім'я, в інтересах*. Вони передають здебільшого причиново-цільові відношення або позначають особу чи предмет, заради яких відбувається дія. Усі прийменникові сполуки мети об'єднуються в одне мікрополе на підставі спільного значення мотивації дії. Але якщо в конструкціях першого підмікрополя поняття мотивації виступає тільки як мета дії, то в сполуках другого підмікрополя це ж поняття мотивації передається як мета дії, ускладнена відтінками причинового значення. Мета в таких словосполученнях виступає приводом до виконання якоїсь чинності. Конструкції першого підмікрополя (з прийменником *для, на, до, в, під, з метою*) виконують в українській мові дві семантичні функції – вказують на мету або призначення дії чи об'єкта [7, с.3-4].

І.Вихованець указував, що значення мети ґрунтується на семантичних ознаках наступності у плані часової перспективи, гіпотетичної модальності бажальності, специфіки події, що виступає бажаним наслідком. За семантичними особливостями форми в цільовій функції він поділив на дві підгрупи: прийменники *для, на, з метою, на предмет, під, по, за, в, про* виражають значення власне-мети; *задля, заради, в ім'я, в інтересах* передають семантичний відтінок присвяти [3]. Основним засобом вираження мети в сучасній українській мові є спеціалізований прийменник *для*, його стильовими еквівалентами виступають прийменники *з метою* (переважно науковий стиль) *на предмет* (діловий стиль) [2, с.224].

А.Загнітко та Н.Загнітко прийменниково-відмінкові сполуки зі значенням мети називають такі: *в (у) + зн.в., во + зн.в., для + род.в., з (зі, із, зо) + ор.в., задля + род.в., заради + род.в., на + зн.в., під + м.в., по + м.в., по під + зн.в., про + зн.в., у (в, ув, уві) + дав.в., ради + род.в., з метою + род.в., в інтересах + род.в., з нагоди + род.в., на випадок + род.в., в ім'я + род.в., на горе + дав.в., на спогад + дав.в., на спогад про + зн.в., на згадку + род.в., на згадку про + зн.в., з примхи + род.в., на благо + род.в., на (у) віддяку за + зн.в., на відзнаку + дав.в., на втіху + дав.в., на доказ + род.в., на допомогу + дав.в., на захист + род.в., на підкріплення + род.в., на пам'ять про + зн.в., на підтвердження + род.в., на (у) підтримку + род.в., на (у) подяку + род.в., на шкоду + дав.в., у пошуках + род.в.* Також зауважили, що прийменники із семантикою мети в українській мові постійно поповнюються новими конструкціями з різноманітними семантичними відтінками [6, с. 136-137].

Дослідниця українських прийменникових новотворів Г.Балабан, підтримуючи семантичну диференціацію прийменників І.Вихованця (просторові, темпоральні й логічні), у межах логічної групи виокремлює семантичну підгрупу мети. Перелік прийменників мети, які запропонував І.Вихованець, поповнює такими одиницями: з надією (у(в) надії) на, на виконання, на благо, на догоду, на захист, на згадку про, на зміну, на підтримку, на радість, на шкоду, у (в) гонитві за, у (в) пошуках, у (в) пам'ять про [1, с.120]. Зокрема, вони поєднуються з іменниками в чотирьох відмінкових формах: з родовим відмінком – на благо, на виконання, на захист, на зміну, на підтримку, на радість, на шкоду, у (в) пошуках; з давальним відмінком – на догоду, на зміну, на радість, на шкоду; зі знахідним відмінком – з надією (у(в) надії) на, на згадку про, у (в) пам'ять про; з орудним відмінком – у (в) гонитві за.

У сучасній українській мові цільову семантику експлікують дві підгрупи: власне мети та мети з відмінком присвяти.

Семантику **власне мети** реалізують форми родового, знахідного та орудного відмінків, зокрема, значення власне мети виражають прийменниково-відмінкові конструкції *для, з метою, на предмет, у (в) пошуках, на виконання + род.в., на, під, про, по, в, з надією (у (в) надії) на, на згадку про, у (в) пам'ять про + зн.в., за, у гонитві за + о.в.*

Форма родового відмінка функціонує як виразник аналітичних прислівників цільової семантики. Основним засобом вираження власне мети виступає словоформа “для + род.в.”, напр.: *Скільки б не судилося страждати, Все одно благословлю завжди День, коли мене родила мати Для життя, для щастя, для біди* (В.Симоненко); *Бо, прокидаючись, ми завжди вимандруємо на пошуки неба для наших надій* (П.Загребельний). Залежними іменниками виступають абстрактні номінації (нерідко – віддієслівні іменники), конкретні предмети, пор.: *Він загинув від меча, яким воював, і покоїться на окраїнах своєї землі, а не серед неї, бо він покинув її для добичі, для золота, зброї, вина, пахощів, дівчат* (Ю.Опільський); *Для радості, для щастя – ось для чого приходить людина в життя* (О.Гончар); *23 березня відбудуться збори активу громадськості Києва для обговорення проблем захисту прав споживачів столиці, ролі і впливу громадянського суспільства і споживчого руху на дії властей міста* (Дзеркало тижня).

Стильовими еквівалентами конструкції “для + род.в.” виступають прийменниково-відмінкові форми “з метою + род.в.” та “на предмет + род.в.”, пор.: **З метою позбавлення економіки і суспільства негативних виявів ринкового механізму держава бере на себе значну частину прав і зобов'язань...** (Україна молода); **З метою економії газу для теплопостачання населенню притинили подавати гарячу воду...** (Україна молода); **Мінпаливенерго з метою підвищення рівня енергетичної безпеки країни ініціює створення стратегічних запасів нафти і нафтопродуктів до 2020 року** (Україна молода); **...проведення експертизи на предмет встановлення форс-мажорних обставин в подіях, які мали місце на українсько-польському кордоні...** (Львівська газета); **Депутати підготували проект закону на предмет обговорення** (Голос України); **...зайшов до голови в кімнату на предмет роз'яснення деяких питань, що самого комірка непокоїли** (О.Вишня). Прийменники з *метою, на предмет* з родовим відмінком функціонують переважно в науковому, діловому та публіцистичному стилях. У ролі залежних компонентів зафіксовано віддієслівні іменники.

Підгрупу власне мети поповнили такі прийменниково-відмінкові еквіваленти “у (в) пошуках + род.в.” та “на виконання + род.в.”, напр.: *Була вже осінь – час, коли птахи з цих суворих північних країв перелітають на південь у пошуках тепла й харчу* (П.Загребельний); *Мільйони українців правдами і неправдами виїждять закордон у пошуках роботи* (Урядовий кур'єр); *На виконання рішення ... департамент загальної середньої та дошкільної освіти вносить на розгляд проект змін до навчальної програми з фізичної культури для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів* (Освіта України); *На виконання завдання Президента України Державна податкова служба найближчим часом зведе до мінімуму кількість підприємств, які приховують справжні доходи* (Урядовий кур'єр); *На виконання доручення Президента України Служба безпеки відкликала із вищих навчальних закладів усіх своїх співробітників, які перебували там до останнього часу* (Урядовий кур'єр). Так, ці сполуки поширені в різних функціональних стилях, проте вони не синонімічні. Варто зазначити, що прийменниковий еквівалент у (в) пошуках, крім цільової семантики, передає ще й причинову, зокрема до еквівалентів, уживаних зі значенням прийменника з цільовою та причиновою семантикою його зараховує Словник українських прийменників [11, с.339].

Прийменниковий знахідний відмінок з цільовою семантикою функціонує зі значенням власне мети. Форма знахідного відмінка поєднується з первинними прийменниками *на, по, під, про, в* та прийменниками, які утворилися внаслідок перерозкладу адвербіального комплексу з *надією (у (в) надії) на, на згадку про, у (в) пам'ять про*.

Домінантна роль належить прийменниково-відмінковій формі “на + зн.в.”, напр.: *Неля дізналася нарешити, що Орісю можна зустріти щопонеділка на малому ринку, куди вона вивозить надій (молочні продукти), городовину та фрукти на продаж* (І.Вільде); *І посадимо сад на пам'ять про себе* (Голос України); *На подяку за активну участь у змаганнях учасники отримали символічні призи* (Голос України); *На віддяку за подарунки Оксана прочитала власний вірш* (А. Яна); *Ти щире слово-квітку ніжну – Подарував мені на біль* (В.Малик); *На пораду вересень покличе Всю старшину лісу, степів* (Л.Первомайський); *Владив це якийсь невольник-італієць на втіху його світлості паши, а його світлість казав це поставити в цім саду на втіху своїм жінкам гарему* (А.Чайковський). Залежними компонентами виступають іменники різної семантики. Як зауважує І.Вихованець, з-поміж прийменників цільового значення, що поєднуються з формою знахідного відмінка, найбільшу продуктивність мають прийменники *на і по* [2, с.160].

Словоформа “по + зн.в.”, функціонуючи в детермінантній позиції, позначає об'єкт, що є ціллю руху, напр.: *Їхали ми з батьком у ліс по дрова* (С.Васильченко); *Завтра мій батько збирається по рибу...* (В.Барка); *Та тільки ж син не може бути так от босий, і Максим іде по гостинець, по дитячі черевички, лишивши синка з родом...* (І.Багрянний); *А тією вуличкою йшли Максим і маленький Борис. Вони йшли в дуг, десь до Ворскли, по рибу* (І.Багрянний); *Пишов дід по гриби, Баба - по суніці, Заросив дід итани, А баба спідницю* (Нар. пісня). Прийменник *по* у знахідному відмінку поєднується з іменниками, що позначають конкретні предмети, продукти харчування та ін., виражаючи

цільову семантику.

У обставинній позиції прийменникова конструкція “*під + зн.в.*” указує на мету дії, на мету використання або призначення предмета, особи: *А скільки разів готували площу під одну культуру...* (А.Шкуліпа); *Чоловік її Клим уже з години орав поле під озимину поблизу двору* (М.Коцюбинський); *Спектакль таки відбувся. Недаремне Джіафер бігав по місту, шукав будинку під сцену...* (М.Коцюбинський); *Треба було наперед вирубувати і корчувати ліс, щоб добути кусень землі під засіє* (І.Крип'якевич); *Назар запрягав коні під пана* (М.Вовчок).

Периферійними елементами можна вважати форми “*в + зн.в.*” і “*про + зн.в.*”. Прийменниково-відмінкова форма “*про + зн.в.*” виступає в ролі цільової обставини. У цій позиції сполука “означає ціль” [12, с.92]: *На ній [Левчисі] була чиста сорочка, яку вона давно вже тримала у скрині про смерть, і старовинна довга безрукавка, і нова спідниця чорна у синіх дрібних квіточках* (О.Довженко); *До кінця ручки прив'язав тонкий та міцний шнур, що був у мене за поясом про всяку пригоду* (І.Франко); *Я чомусь зіщулювся і про всяк випадок пірнув у сидіння* (О.Чорногуз); *Гайдук біжить, коня сідає і про запас бере коня* (В.Сосюра).

Уживання прийменниково-відмінкової форми “*в + зн.в.*” у сучасній українській мові обмежене, пор.: *Тільки один Карлик, якого привезли в подарунок Петрові, наважився виступити вперед* (Р.Іваничук). На думку О.С.Мельничука, прийменники *в* і *про* майже втратили свої цільові функції [10, с.173].

Зрідка вживаними зі значенням власне мети виступають сполуки у (*в*) *надії на* та з *надією на* зі знахідним відмінком, напр.: *Ціни на нафту впали в надії на мир на Близькому Сході* (Українська правда); *З надією на збільшення канадських інвестицій зустріла Україна 10 річницю статусу особливого партнерства в українсько-канадських відносинах ...* (Урядовий кур'єр). У Словникові українських прийменників у (*в*) *надії на* кваліфікують як еквівалент, уживаний зі значенням прийменника [11, с.331].

Тотожними виступають конструкції “*на згадку про+ зн.в.*” та “*в пам'ять про + зн.в.*”, що виражають семантику ‘пам'ятати, не забувати про кого-, що-небудь’, напр.: *На згадку про митрополита Андрія Шептицького головний равін України висадив дерево* (Хрещатик); *На згадку про українську революцію 2004 року голландські квітникарі вивели сорт тюльпанів помаранчевого кольору і назвали їх «Віктор Юценко»* (Волинь); *В пам'ять про жертов Голодоморів названо сквер на Сулиціні* (Україна молода). Ці сполуки виступають периферійними засобами реалізації семантики мети. У Словникові українських прийменників вони зафіксовані як еквіваленти, уживані зі значенням прийменника [11, с.185].

До периферійних засобів вираження власне мети належить форма орудного відмінка. Ознакою прийменникового орудного відмінка з цільовою семантикою є те, що його семантичний потенціал становить лише підгрупу власне мети, яка виражена прийменниково-відмінковою формою “*за + ор.в.*” та сполукою, що утворена внаслідок перерозкладу елементів в адвербіальному комплексі “у (*в*) *гонитві за + ор.в.*”. Такі сполуки чітко виражають обставинну функцію. Зокрема, власне цільове значення, тобто мету дії, прийменникова конструкція “*за + ор.в.*” виражає при дієсловах руху, дії, напр.: *Одарка побігла до комори за сиром і маслом* (У.Самчук); *Метнулаьс Калина за зрідим пивом та сорочкою у пекарню, а мужі роздягли між тим зомлілого сміхуна* (Ю.Опільський); *Часом за клечанням доводилося ходити в ліс чи в діброву, деь далеко; йшли разом з одного села цілими гуртами, й тоді такі походи, звичайно, оберталися у веселу забаву* (О.Воропай); *Мов із тісної домовини на той останній страшний суд мерці за правдою встають* (Т.Шевченко). Варто зауважити, що на сучасному етапі переважає сполука “*по + зн.в.*” з цільовою семантикою. У ролі залежних компонентів зафіксовано назви продуктів харчування, абстрактні й предметні номінації, назви явищ природи, дій або станів та ін.

Сполука, утворена внаслідок перерозкладу елементів в адвербіальному комплексі “у *гонитві за + ор.в.*” виражає семантику власне мети, напр.: *Що змушує людей марнувати свій час, зусилля та гроші у гонитві за брендом?* (Урядовий кур'єр); *Достить часто в гонитві за прибутком забуваються такі важливі моменти як етика діяльності підприємства, соціальна відповідальність перед працівниками...* (Голос України); *У гонитві за матеріальними благами суспільство забуло про духовні цінності* (Україна молода); *Телебачення у гонитві за сенсаціями і політичними новинами вичавлює з себе останні краплі творчої роси* (Україна молода). Залежними іменниками виступають абстрактні та предметні назви, нерідко – віддієслівні іменники тощо, пор.: *У гонитві за споживанням все більш дорогих речей у людини залишається все менше часу на те, щоб зупинитися і подумати, а чи потрібні йому ці речі* (Україна молода); *Однак у гонитві за економічними показниками не слід забувати про основне призначення – насаджувати ліс і бути в ньому дбайливим господарем* (Львівська газета); *У гонитві за перемогою спортсмену іноді буває важко зупинитися і задуматися про наслідки прийому тих чи інших лікарських засобів* (Голос України). Ці сполуки функціонують у детермінантній позиції і залежать від підметово-присудкової основи речення.

Семантику мети з відтінком присвяти реалізують форми родового і давального відмінків, зокрема відтінок присвяти передають прийменники *задля, ради, заради, в ім'я, на благо, на захист, на зміну, на підтримку, на радість* з родовим відмінком та прийменники *на угоду, на зміну, на радість* з формою давального відмінка.

Абсолютно тотожними виступають словоформи “*задля, ради, заради, в ім'я + род.в.*” і розрізняються тільки прийменниками, пор.: *По-друге (а може, саме це й було по-перше?), не хотів помирати просто задля самого себе. Бо хотів жити! Перш за все жити, а вже потім решта: його робота, його теорії, його мрії* (П.Загребельний); *– Віче треба збирати задля війни, – сказав посадник обережно* (П.Загребельний); *Не доведе до великого добра наука й письмо, але задля тебе, князю, все роблю...* (П.Загребельний); *Доводилося ризикувати першим пацієнтом задля двох інших* (Ю.Смолич); *Вольовий, пронозуватий, бідовий, він міг піти на що завгодно ради свого підрозділу* (О.Гончар); *..він з жахом думав про те, що вранці треба залишити цю дівчину-жінку заради жінки іншої — держави, владної і немилосердної...* (П.Загребельний); *Дивна жінка! Піднялася над мільйонами рабінь, опіувала сміливу й вільну любов, мріяла про чоловіка, який міг би пожертвувати навіть життям заради кохання* (П.Загребельний); *Тепер мала жити*

заради дітей (П.Загребельний); *Вона й досі так любить свого чоловіка, що ладна все зробити не заради свого видужання, а заради нього* (М.Стельмах). Такі конструкції в сучасній українській літературній мові вживають на позначення дії, що є поштовхом, приводом до чогось. Залежними компонентами виступають іменники, які позначають назви осіб, а також конкретні та абстрактні номінації.

Прийменниково-відмінкова сполука “в ім’я + род.в.” вказує на об’єкт, в ім’я якого щось здійснюється (негативне чи позитивне), напр.: *Славию труд їх в ім’я свободи, що розвіяв одвічну гать* (В.Сосюра); *Для нього [щастя] віддавали все найдорожче, губили себе і других, сльози і кров лились річками во ім’я його* (Леся Українка); *Тут археологи, власне, тільки ночують, бо з ранку й до ночі всі вони біля розбитої скіфської могили, трудяться в ім’я науки* (О.Гончар); *– Яке ви маєте право забирати в людини життя в ім’я вашої ідеї без її згоди на те?* (Ю.Смолич).

До засобів, що стали виразниками семантики присвяти, належать форми *на благо, на захист, на зміну, на підтримку, на радість*. Кожна з них спрямована на вираження певного відтінку цільового значення з відтінком присвяти. Зокрема, прагнення підтримати когось, порадувати виражають сполуки *на благо, на підтримку, на радість*, причому ці сполуки надають значенню присвяти позитивного відтінку, напр.: *Відпрацьовувати на благо нашої держави мають можливість мешканці як Івано-Франківської області, так і цілої України ще з 17 листопада минулого року* (Українська правда); *Прогресивним кроком коаліційного уряду на підтримку молоді є започаткування державних пільгових кредитів на здобуття вищої освіти* (Урядовий кур’єр); *І лише згодом трикімнатну квартиру було переобладнано під художній салон на радість митців з усієї України* (Одеські вісті). Такі сполуки виступають синонімічними до конструкцій “для + род.в.” та “на користь + дав.в.”, пор.: *І в тих туцях [в Лубнах] я вже оце заводжу села й городи, заведу силу війська й стану потужним князем і для оборони границь од нападу чужоземців, і для своєї ролі в Польщі...* (І.Нечуй-Левицький); *Невизначеність у політиці НАТО може піти на користь України* (Урядовий кур’єр).

На заміні кого-, чого-небудь акцентує функціональний еквівалент прийменника *на зміну*, який може поєднуватися з формами родового та давального відмінків і частково виражати семантику присвяти, напр.: *Цього тижня ринок нерухомості Рівного відреагував на зміну курсу долара* (Рівне вечірне); *На зміну біг-бордам приходять світлодіодні екрани* (Хрещатик); *На зміну сильним морозам прийдуть хуртовини* (Україна молода). В українській мові у Словнику українських прийменників сполуку *на зміну* подано як уживаний за аналогією прийменник [11, с.186].

Зрідка вживана сполука “на захист + род.в.” функціонує переважно у публіцистичному стилі, напр.: *Лауреати премії Стуса виступили на захист скверу імені поета* (Українська правда); *На захист мовно-культурних та політичних прав українства журнал «Основи»... розгортає ідеологічну боротьбу* (Слово і Час). Сполуку *на захист* Словник українських прийменників подає як еквівалент, уживаний зі значенням прийменника [11, с.185].

Прийменниково-відмінкові форми *на зміну, на захист* з родовим відмінком зрідка вживані, оскільки ці прийменники поєднуються переважно з формою давального відмінка.

Семантичний потенціал форми давального відмінка з цільовим значенням представлено семантикою мети з відтінком присвяти. Виразниками такого значення виступають сполуки, утворені внаслідок перерозкладу елементів в адвербіальному комплексі *на радість, на угоду, на зміну + дав.в.*

Бажання когось порадувати підкреслює слоформа “на радість + дав.в.”, напр.: *На радість дворозовому олімпійському чемпіону Володимирі Голубничому, котрий не міг пропустити таку подію в рідному місті, перемогла сумчанка Людмила Шелест* (Україна молода).

Зауважимо, що прийменниково-відмінкова форма “на угоду + дав.в.” функціонує у текстах переважно з негативним відтінком, пор.: *Україна не мала обмежувати постачання зброї в Грузію на угоду Росії* (Україна молода); *Якщо ти художник, не твори з оглядкою, на угоду комусь... Не напиши й рядка на угоду комусь, не посміхнись без серця тому, від кого залежиш, не торгуй собою, інакше твоя творчість буде крива, наче кривда* (В.Іванов); *На угоду кому наші органи влади проявляють вчоргове свою «безхребетність» у територіальних суперечках? На угоду Росії? Ні. ЄС? Навряд чи* (Українська газета).

Кілька похідних прийменників вживається для вираження значення, яке розвинулося в межах причиново-цільових відношень, – значення недиференційованої зумовленості, нерозчленованої мотивації [4, с.341]. Серед них – *на честь, на знак, у відповідь на*, напр.: *У знак дружби обидва президенти посадили дерева в алеї Слави* (Україна молода); *За чилійським звичаєм на знак найвищої поваги і пошестей у театрі випустили білих голубів* (В.Врублевська); *У Києві відкриють пам’ятний камінь на честь Івана Мазепи* (Українська правда); *Презентовано фестиваль на честь 200-річчя із дня народження Гоголя «ГОГОЛЬfest»* (Україна молода); *У відповідь на звинувачення Нацрада пригадала НТКУ багато інших гріхів* (Урядовий кур’єр); *У відповідь на наказ складати вступні тести тільки українською мовою молодь Сімферополя спалила опудало міністра освіти* (Україна молода). На формально-граматичному рівні аналітичні прислівники з цільовою семантикою функціонують у детермінантній позиції і залежать від підметово-присудкової основи речення.

Отже, реалізація цільових аналітичних прислівників, безперечно, пов’язана з проблемою динаміки прийменникової системи української мови, яка на сучасному етапі активно поповнюється новими утвореннями внаслідок перерозкладу елементів в адвербіальному комплексі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабан Г.С. Динамічні процеси в прийменниковій системі сучасної української літературної мови: Дис...канд. філол. наук / 10.02.01 – К., 2007. – 283 с.
2. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
3. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 222 с.

4. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / За ред. І.Вихованця. – К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
5. Дубовик Л.І. Логіко-граматичні аспекти категорії причини: Дис. ...канд.філол.наук: 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. – Горлівка, 2005. – 212 с.
6. Загітко А., Загітко Н. Силтагматика прийменників зі значенням мети // Лінгвістичні студії: Зб. наук. пр. / Укл. А.Загітко (наук.ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – Вип.15. – С. 131-142.
7. Іваненко З.І. Прийменникові конструкції мети в сучасній українській мові: Навч. посіб. – Чернівці, 1972. – 25 с.
8. Іваненко З.І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення. – К.; Одеса: Вища шк., 1981. – 144 с.
9. Лещенко В. Л. Русские и белорусские целевые предлоги: сходства и различия // Вестник Моск. ун-та. Серия 9: Филология. – 2003. – № 4. – С.104-107.
10. Мельничук О.С. Історичний розвиток функцій і складу прийменників в українській мові // Слов'янське мовознавство. – К., 1961. – Т.3. – С. 124-194.
11. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2007. – 416 с.
12. Тимченко С. Акузатив в українській мові (3 укр. складні). – К.: Вид-во ВУАН, 1928. – 101 с.

The article analyses syntactical adverbialization of the prepositional-case forms of the meaning purpose in the modern Ukrainian language, the problem of grammatical and lexical expressiveness of the prepositional-case constructions in adverbial position.

Key words: syntactical adverbialization, prepositional-case form, case, meaning purpose.

Н. П. Гальона

ДО ПИТАННЯ ПРО СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНУ ВАЛЕНТНІСТЬ ТА ЇЇ РІЗНОВИДИ

У статті здійснено спробу простежити сучасні тенденції у вживанні терміна *валентність*, визначити зміст основних понять і термінів теорії валентності у зв'язку з останніми напрацюваннями в цій галузі граматики та обґрунтувати переваги певної термінологічної визначеності у теорії валентності.

Ключові слова: валентність, семантична валентність, синтаксична валентність, сполучуваність, предикат, реченнєвотвірна властивість предиката.

За останні півстоліття теорія валентності набула значної популярності серед дослідників структури речення та лексико-синтаксичних властивостей повнозначних слів як компонентів синтаксичних побудов. Численні дослідження у цій галузі граматики сприяли перетворенню розрізнених положень та гіпотез про реченнєвотвірні властивості слів на наукову теорію. Понятійний і термінологічний апарат теорії валентності на сьогодні відзначається широтою та розгалуженістю, проте потребує певного упорядкування, уточнення у зв'язку з багатозначністю деяких термінів або ж суперечливим витлумаченням їх різними дослідниками.

Сам термін *валентність* уживається у багатьох значеннях, часом дуже віддалених. Часто його ототожнюють з поняттями *сполучуваності* (*лексичної, синтаксичної, морфемної*), *синтагматики, дистрибуції, контексту*, іноді вживають на заміну традиційній назві однієї з форм підрядного зв'язку – *керування* – або протиставляють поняттю *інтенції* дієслова на рівні семантики, акцентуючи на синтаксичній сутності валентності. Отже, з часу виникнення терміна *валентність* його значення зазнавало змін головним чином у напрямку розширення або й зміщення – переосмислення.

У той же час посилюється увага до структуроутворювальних властивостей слів української та інших мов, поживалися описові та зіставні дослідження семантико-синтаксичних властивостей різних типів предикатів, активізувалося укладання граматики слівників, що відображають семантико-синтаксичні потенції предикатних слів. Тому термінологічна визначеність у цій галузі граматики є настійно необхідною. Сьогодні у зв'язку зі значними та вагомими напрацюваннями у галузі семантичного синтаксису та синтагматики важливо переглянути уживання деяких термінів відповідно до найважливіших наукових напрацювань, напрямків, тенденцій, з'ясувати співвіднесеність основних понять теорії валентності з поняттями традиційної граматики.

У статті ставимо **за мету** простежити основні тенденції у застосуванні терміна *валентність*, уточнити зміст основних понять і термінів теорії валентності у зв'язку з останніми напрацюваннями в цій галузі граматики та обґрунтувати переваги певної термінологічної визначеності у теорії валентності.

Як відомо, термін *валентність* з'явився в лінгвістиці на позначення явища синтаксису. З його виникненням у 30-ті рр. XX ст. було запроваджено розуміння валентності як синтаксичних потенцій дієслова, що визначають певну структуру фрази. У ній іменні елементи прогнозуються дієсловом і перебувають у граматики залежності від нього, внаслідок чого утворюються структурні єдності з ядром у вигляді дієслова (Л.Теньєр, Ж.Фурке, Й.Ербен, Г.Бринкман, І.Вайсгербер, Г.Хельбиг та ін.). Валентністю, отже, було названо синтаксичну властивість дієслова, його сполучувальну здатність, яка виявляється в реченні, де дієслово виступає у властивій йому ролі предиката і пов'язується з підметом та додатком.

За визначенням Л.Теньєра, валентність виявляє себе як число актантів (усього того, що пов'язано з актом здійснення дії), які дієслово може притягувати і утримувати біля себе. За своїм характером це сила «притягання», закладена в кожному дієслові. Тому для позначення такої здатності було обрано термін *валентність* (лат.*valentia* – сила). «Число актантів, якими [дієслово] має здатність керувати, і є сутністю того, що ми будемо називати валентністю дієслова» [20, 250]. Валентно зумовленими, залежними від дієслівного предиката компонентами Л.Теньєр назвав суб'єкт, прямий об'єкт та об'єкт у давальному відмінку (давальний адресата). Проте зауважив, що у реченні валентність зазвичай не виявляється повною мірою: «Зовсім не обов'язково, щоб усі валентності певного дієслова були заповнені відповідними актантами, щоб вони завжди були, якщо можна так висловитися, насичені. Деякі валентності можуть виявитися незаміщеними, або вільними» [Там само]. Отже, це властивість дієслова як, його потенціал, що виражається в числовому значенні і має певні характеристики, а в реченні реалізується повністю або частково.